

ГРОБ МИТРОПОЛИТА МИХАИЛА У БЕОГРАДСКОЈ САБОРНОЈ ЦРКВИ

Када је 5. фебруара 1898. године преминуо митрополит Српске цркве у Краљевини Србији, Михаило Јовановић, после 43 године проведене на архијерејском трону, иза њега је остао богат, радом испуњен живот¹. Био је ученик Кијевске духовне академије коју је завршио 1853. године „са научним степеном магистра на који је добио златни крст“². За време његове управе Српска црква је добила пуну аутокефалност 1879. године.³ Монах руског типа и истакнути русофил, због својих политичких ставова био је прогнан из Србије и сматран једним од највећих противника краља Милана Обреновића.⁴ Митрополит Михаило аутор је многобројних књига и студија од којих су за историју српске уметности драгоцене дела: „Православна Србска Црква у Књажству Србији“ и „Православна Српска Црква у Краљевини Србији“⁵. Слао је српске писменце у Русију ради учења црквеног сликарства⁶ и био велики добротвор српског свештенства. Наводи се да је због своје активности био редовни, почасни или добротворни члан, председник или потпредседник у тридесет научних, хуманих, добротворних или пропагандних друштава као и да су његова прса красила преко 15 првостепених брилијантских ордена.⁷

Непосредно после смрти митрополита Михаила, 5. или 6. фебруара 1898. године, састао се Главни одбор свештеничког удружења и доneo одлуку да се добровољним прилозима цркава

и „свештенства оба реда“ изгради достојан споменик и да се у „Веснику српске цркве“ публикују све појединости из живота митрополитовог да би се издала његова биографија.⁸

Сахрана је обављена о трошку државе, 8. фебруара у београдској Саборној цркви.⁹ Митрополит је сахрањен у припрати уз северни зид цркве „где је уз вјечнаја памјат спуштен у гробницу која је нарочито за архиепископе озидана. Спуштање у гроб пропраћено је звоњењем звона са свију београдских цркава, плотуном упарађене војске и грмљавом топова са тврђаве београдског града“.¹⁰ Сахрањен је на почасном месту прекопута гробнице кнеза Милоша и Михаила Обреновића, потпуно у складу са српском средњовековном традицијом и строгим хијератским схватањем црквеног простора.¹¹

Поводом сахране митрополита Михаила и избора новог митрополита, Архијерејски сабор 13. 11. 1898. доноси одлуку да изда споменицу у којој ће бити скупљени сви изрази саучешћа и све честитке.¹²

Током 1898. године публикована је беседа протопрезвитера Јована Вучковића изговорена на паастосу митрополиту Михаилу 15. 2. 1898. у новосадској Саборној цркви. Из текста беседе види се колики је углед био почившег митрополита међу његовим савременицима: „и као што су оци наши познали Саву тако смо и ми видјели Михаила као свѣтлинъ многосвѣтлыи, молит-

кы чадо, чистоты ѿбителире, монаховъ спост-
тника, инишихъ пнитателъ, святителѣмъ сиѣ-
тлости.“ Његова делатност у српском народу
изједначавана је са мисионарском улогом светих
Кирила и Методија и светог Саве. Цео приход
од ове беседе ишао је за израду споменика.¹³ Та-
кође, већ од априла месеца 1898. до јуна 1899.
у „Веснику српске цркве“, званичном гласилу
српског свештенства, излазе спискови при-
ложника за изградњу споменика.¹⁴

Наследник митрополита Михаила на архи-
јерејском трону био је Инокентије Павловић,
изабран 15. 2. 1898, свршени ћак Кијевске ду-
ховне академије, нишки епископ и ректор Бого-
словије у Београду. Објављивао је по разним
часописима доста чланака нарочито богослов-
ско-педагогичког садржаја. Написао је преко 250
проповеди од којих је само мали део штампан.
Рад митрополита Инокентија није оцењен као
значајан¹⁵, међутим, запажена је његова улога
приликом осликовања олтара Саборне цркве у
Београду, када је Настас Стефановић по његовом
захтеву насликао галерију српских светитеља, у ко-
јој су се нашле и неканонизоване, сигниране као
мученице, Оливера, Јелена и Мара. То је проту-
мачено као форсирano стварањe култа.¹⁶

Када је била прикупљена довољна сума нов-
ца да се споменик може подићи, Главни одбор
свештеничког удружења позвао је Милорада Ру-
видића да изради најпре нацрт, а после и дефи-
нитивни план. „После неколико дана Рувидић
је поднео нацрт који је поднесен на преглед Ми-
трополиту и осталим архијерејима, који су нацрт
одобрили и дали благослов да се може споменик
подићи и тако је дефинитивни план израђен“.¹⁷

Главни одбор свештеничког удружења дао
је оглас у „Вечерњим новостима“ од 25. 11. 1901.
године у којем позива предузимаче на јавну ли-
цитацију за израду споменика. Осим путем штам-
пе, и писменим путем позвани су сликари и ка-
менорезачки посао позвани су Фађајев Голубовски, Ђовани Бертото и Никола
Лукачек са којим је Главни одбор и склопио уго-
вор на 6500 динара.¹⁸

За израду иконе светог Саве били су на ли-
цитацију позвани Живко Југовић, Ђока Крстић, П.
Ранковић, Настас Стефановић и М. Марковић. По-

Сл. 1. Митрополит Михаило. Преснимљено из : Н.
М. Трифуновић, Споменица blaženoupokoјеном
Архиепископу и Митрополиту Српском Михаилу
(фото: Зоран Јовановић).

Fig. 1 – Metropolitan Mihailo. Copied from: N. M. Trifunović, Spomenica blaženoupokoјenom Arhiepiskopu i Mitropolitu Srpskom Mihailu (photo: Zoran Jovanović).

сао је добио Настас Стефановић који је пристао
да изради икону за најнижу цену од 300 динара.¹⁹

Извештај о уговореном послу са Николом
Лукачеком, у „Веснику српске цркве“, обавешта-
ва да споменик мора бити готов до 15. августа
како би се откривање извршило на „ового-
дишњој свештеничкој скупштини“. Уочи поди-
зања споменика у „Веснику српске цркве“ излази
надахнути текст Н. Д. Божића посвећен успоме-
ни на митрополита Михаила и подизању његовог
споменика. Уз осврт на личност и заслуге пре-

минулог митрополита, он наводи да ће 21. 8. 1902, бити освећен споменик који носи печат „дубоке љубави и синовље захвалности према почившем митрополиту великану српске цркве православне чији је наук да би се очувао и предао потомству урезао златним словима за споменик: Љубите православље, љубите српство“.²¹

Откривање и освећење споменика извршено је 21. 8. 1902. године по програму који је прописао и утврдио Главни одбор са митрополитом Инокентијем на челу. Око 250 свештеника са Београдским певачким друштвом и њиховом заставом, кренули су у процесији од Велике школе Васином и Дубровачком улицом у Саборну цркву. У Саборној цркви је извршен призив Светог Духа, произвођење у чин протојереја Николе М. Трифуновића и митрополита Инокентија, свечана заупокојена литургија и парастос, откривање и освећење споменика.

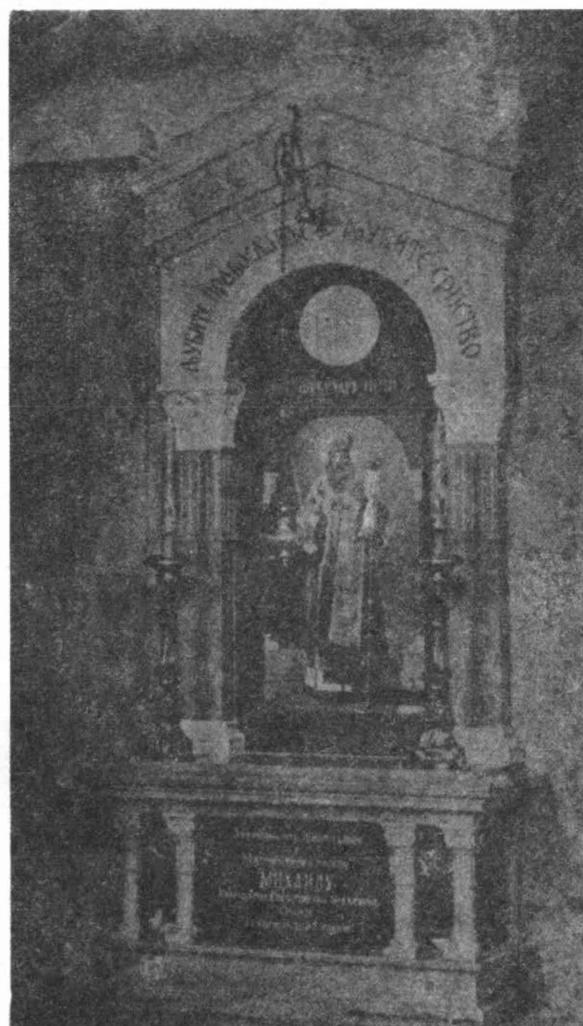
Споменик је био прекривен белим платном уоквиреним српским тробојкама и открио га је у току свог почасног говора Никола М. Трифуновић. Када је говор завршен, певачко друштво је громогласно запевало „Блаженъ аже извралъ и примилаъ еси Господи“.²² Овој свечаности су присуствовали представници Краља и Краљевске владе, Ниша, Соко Бање и представници Царско-руског посланства у Београду,²³ док су писмена учешћа пристигла и од патријарха Јоакима из Цариграда, митрополита Митрофана са Цетиња и архимандрита Арсенија из Москве. Српска, руска и бугарска штампа такође су јављале о овом догађају и „изнела поштовање према сени и делима Митрополита Михаила“.²⁴

Поводом овог свечаног чина игуман Симеон Болманац је спевао песму коју је певало свештенство приликом откривања споменика:

„Свештенство ти твоје
светао спомен диже“.²⁵

Извештај о откривању споменика доноси и његов први опис: „Споменик је сав од мрамора и израђен је у византијском стилу по нацрту архитекте М. Рувидића сина уваженог проте Рајка Рувидића. Нсимар је био г. Лукачек каменорезац овд.

На постолу споменика налази се саркофаг од црвеног мрамора. Више саркофага налази се

Сл. 2. Гроб митрополита Михаила. Преснимљено из : Н. М. Трифуновић, Споменица блаженоупокојеном Архиепископу и Митрополиту Српском Михаилу (фото Зоран Јовановић).

Fig. 2 – Tomb of the Metropolitan Mihailo. Copied from: N. M. Trifunović, Spomenica blaženoupokojenom Arhiepiskopu i Mitropolitu Srpskom Mihailu (photo: Zoran Jovanović).

велика мраморна плоча од сивкастог небрезинског мрамора, која лежи на четири стубића исте боје као и плоча. Над плочом и доњим постолјем у виду балдахина налазе се два пиластра са капителима од аранђеловачког мрамора. На пиластрима лежи свод од споменика са венцем и

крстом. Поље између пиластара је од црвеног мрамора, и на њему је умештена икона светог Саве у природној величини. Више иконе се налази црквени грб од аранђеловачког белог мрамора од кога су начињени: капители, пиластри, венац и крст. На своду споменика крупним златним словима урезан је натпис: Љубите Православље, Љубите Српство.

На саркофагу са три стране налазе се плоче од црног белгијског мрамора са натписима.

На средини велике плоче налази се овај натпис: Архиепископу Београдском и Митрополиту Српском Михаилу, благодарно свештенство Краљевине Србије 21. 8. 1902. године.

На десној страни саркофага на плочи између стубића стоји натпис: Рођен 19. 8. 1826. у Соко Бањи, умро у Београду 5. 2. 1898, а с леве стране стоји овај натпис: силоювѣрѣ стажалъ єси вѣшнѣс любомудріе, и тѹдомнѣ вѣл пріовѣрѣлъ єси, и ьылъ єси свѣтилиникъ горющъ и свѣтлашъ.

На пергамент хартији напечатана је споменица спуштена у стакло са зејтином и узидана је у саркофаг²⁶.

Опис споменика и фотографију његовог првобитног изгледа доноси и Споменица посвећена подизању споменика коју је саставио Н. М. Трифуновић. Она доноси и опис изгледа плоче изнад саркофага, као и димензије споменика.

„На једноставној плочи, која покрива саркофаг, налазе се два велика бронзана–позлаћена свећњака у ренесанс форми, који су набављени од Zamblacha и Mülera из Беча.

На свећњацима су две велике од чистог воска свеће, које су укусно украшене сликама покојниковим, о конзулу на plachenaug-и, виси велико сребрно кандило. Споменик је висок пет и по, а широк два метра и подигнут је с леве стране над самом гробницом великог покојника, спрам споменика Кнеза Михаила²⁷.

На постолju споменика потписани су аутори: г. Н. Лукачек и арх. Мил. Рувидић.

Историзам у европској архитектури XIX века обухватио је и фунерарне целине.²⁸ Под утицајем таквих тенденција Милорад Рувидић, запослен у Министарству грађевина, ученик Техничког факултета у Берлину,²⁹ пројектује надгробни спо-

меник митрополиту Михаилу. Његова дотадашња активност на изради пројекта за српски павиљон на Светској изложби у Паризу са М. Капетановићем и каснији рад са Б. Таназевићем на пројектовању иконостаса Преображенске цркве у Панчеву указују на уметнико познавање историјских архитектонских стилова.³⁰ То је вероватно и утицало, на његов избор за професора предмета средњовековни архитектонски стилови на Архитектонском одсеку Техничког факултета у Београду 1905. године.³¹

Приступајући изради пројекта надгробне целине највишег српског црквеног достојанственика Рувидић се одлучује за најрепрезентативнији фунерални облик средњовековне католичке Европе. У Француској се такви ансамбли називају enfeus, у Шпанији tombe, tomb, tomba, tumba. Ервин Пановски користи изразе tumba и enfeus. Својим постројењем они подсећају на олтаре, па се зато код енглеских писаца називају altar tombs.³²

Сврха ових гробница била је да визуелно прикажу теорију о спасењу душе. Сложен сликарски програм првобитно је укључивао приказ погреба покојника, заштитнички лик Девице Марије, уздижење душе од стране анђела, док читаву структуру крунише лик Исуса Христа, или Бога Оца. У ренесанси је основна шема ове надгробне целине задржана, а као једина битна разлика наглашена је индивидуалност покојника.³³

Под ренесансним утицајем на споменику митрополиту Михаилу јављају се ознаке његове индивидуалности. Грб Српске православне цркве у Краљевини Србији, наук митрополитов и датум смрти јасно указују на личност покојника и формирају историјску меморију.

Декоративни елементи венца споменика припадају широком репертоару средњовековних украсних архитектонских елемената.

Када је споменик откривен, у јавности је настало забуна зашто се на споменику не налази лик покојника. Руковођен правилима о уређењу православних цркава и одредбама да се у православне цркве не смеју уносити друге слике до свете иконе, ма биле и царске, на основу правила Московског сабора из 1667. и.г. гл. пр 18 и Указом светог Великог синода (руске цркве), од 30.

11, 1822. тј. Руске православне цркве „која има најстарије уређење“, Главни одбор је одлучио да се у споменик унесе икона. Таквој одлуци училе их је и пример самог митрополита Михаила. Када је игуман Манастира свете Петке код Параћина Хаци-Јован о свом трошку живописао унутрашњост цркве, дао је да се насликају с десне стране западних врата кнез Милош, а са леве митрополит Михаило, два његова идеала „родољубља и монашества“. Када је за ово чуо митрополит, на основу доставе намесника парашинског, наредио је да се слике уклоне. Главни одбор је прво помишљао да се у споменик унесе икона светог Николе, патрона славе митрополитове. „Но доцније руковођен разлозима да је митрополит Михаило био први независни Српски Митрополит после Косова, који се у управљању српском црквом руководио идеалима и делима првога српског просветитеља Светог Саве то је

решио: да се у Споменик мете икона Светог Саве што је и учињено“.³⁴

Икону Светог Саве насликао је Настас Стевановић, потписан у доњем десном углу, један од сликара који су се школовали на руским сликарским школама.³⁵ Свети Сава је приказан у свечаној архијерејској одежди која се облачи за време вршења службе,³⁶ док благосиља десном руком, а левом држи архијерејску штаку, стојећи на тепиху у простору под сводом ослоњеним на два стуба. Као иконографски узор Настасу Стевановићу је, свакако, послужила икона светог Саве, рад Димитрија Аврамовића са архијерејског трона у Саборној београдској цркви.³⁷

Надгробни споменик митрополиту Михаилу проширује репертоар облика грађених у духу историзма у српској архитектури и указује на потребу систематичнијег проучавања фунерарних целина Србије.

НАПОМЕНЕ

¹ П. М., *Смрт блажено-ујојеној мијројолија Србије јосиодина Михаила*, Весник Српске Цркве II (Београд 1898), 97; Ђ. Слијепчевић, *Историја Српске Цркве*, II, Београд 1991, 419.

² Н. М. Трифуновић, *Сијоменица блаженоујојокојеном Архијескоту Београдском и Мијројолију Српском Михаилу, ћиликом отворића и освећења његовој надгробној сијоменици*, Београд 1902, 10.

³ Ђ. Слијепчевић, *нав. дело*, 381–384.

⁴ *Историја српског народа VI–I*, Београд 1983, 65.

⁵ *Православна Србска Црква у Књажевству Србији*, Београд 1874; *Православна Србска Црква у Краљевини Србији*, Београд 1895.

⁶ М. Јовановић, *Српска ликовна уметност и Русија крајем XIX и почетком XX века*, Саопштења Републичког завода за заштиту споменика културе XV (Београд 1983), 119–127; У. Рајчевић, *Мијројолиј Михаило и школовање српских сликара у Русији*, Зборник за ликовне уметности Матице српске 19 (Нови Сад 1983), 263–273; Исти, *Како су се школовали српски уметници у Русији с краја XIX века*, Свеске друштва историчара уметности Србије 14 (Београд 1983), 87–101.

⁷ Н. М. Трифуновић, *нав. дело*, 12.

⁸ *Историја*, 14–15; Н. Д. Божић, *Дуј љубави*, Весник Српске Цркве VIII, (Београд 1902), 681; П. М., *нав. дело*, 114–116.

⁹ Ђ. Слијепчевић, *нав. дело*, 418; П. М., *нав. дело*, 136–137.

¹⁰ *Историја*.

¹¹ Д. Филиповић, *Српски владарски трон у средњем веку*, Београд 1992, 176.

¹² О *штамању сијоменице о сахрани блажено-јочивојеши мијројолији Михаила и о избору новој мијројолији* Ј. Ионокенија, Весник Српске Цркве IV (Београд 1900), 363.

¹³ Ј. Вучковић, *Блаженоујојокојеном Архијескоту Београдском и Мијројолију Србије Михаилу у сијомену, Ријеч на парадијосу у Саборној Цркви Новосадској* 15. 2. 1898, Нови Сад 1898.

¹⁴ Весник Српске Цркве IV (Београд 1898), 383–384; Весник Српске Цркве V (Београд 1898), 480; Весник Српске Цркве VI (Београд 1898), 576; Весник Српске Цркве VIII (Београд 1898), 784; Весник Српске Цркве VI (Београд 1899), 547–522.

¹⁵ Н. М. Трифуновић, *нав. дело*, 16–18; Ђ. Слијепчевић, *нав. дело*, 422–423.

¹⁶ Н. Д. Божић, *Старе и нове фреске у олтару београдске Саборне цркве*, Гласник Српске Православне Патријаршије XVII (Сремски Карловци 1938), 426; Л. Павловић, *Култни лица код Срба и Македонаца*, Смедерево 1965, 250.

¹⁷ Н. М. Трифуновић, *нав. дело*, 17–18.

¹⁸ *Исцо*.

¹⁹ *Исцо*.

²⁰ Весник Српске Цркве VI (Београд 1902), 573.

²¹ Н. Д. Божић, *Дуј љубави*, 681–683.

²² Н. М. Трифуновић, *нав. дело*, 34–38; (У), *Освећење сионемника блаженог Јокобијеном Михајолију*, Весник Српске Цркве IX (Београд 1902), 807–812.

²³ *Исцо*, 806–812.

²⁴ Н. М. Трифуновић, *нав. дело*, 53–58.

²⁵ Глас Светишинства Србије при отварању сионемника блаженог Јочивића Архијерискога Михајолија Михаила, 21. 8. 1902, Весник Српске Цркве IX (Београд 1902), 814–815.

²⁶ (У), *нав. дело*, 812–813.

²⁷ Н. М. Трифуновић, *нав. дело*, 21–22.

²⁸ О историзму: М. Јовановић, *Историзам у уметности XIX века*, Саопштења Републичког завода за заштиту споменика културе XX–XXI, (Београд 1988/89), 275–285.

²⁹ Д. Ђурић-Замоло, *Градитељи Београда 1815–1914*, Београд 1981, 88.

³⁰ М. Јовановић, *Српско црквено градитељство и сликарство новије доба*, Београд–Крагујевац 1977, 172; Д. Ђурић-Замоло, *нав. дело*, 88–89.

³¹ *Исцо*, 88.

³² Е. Panofsky, *Tomb sculpture*, London 1964, 53–54.

³³ Исти, *Неоглашенички јокреј и Микеланђело*, Иконолошке студије, Београд 1975, 46–147.

³⁴ Н. М. Трифуновић, *нав. дело*, 16–18.

³⁵ М. Јовановић, *Српска ликовна уметност и Русија крајем XIX и почетком XX века*, 119–127.

³⁶ Л. Мирковић, *Православна личуртика*, I, Београд 1982, 124.

³⁷ П. Васић, *Димитрије Аврамовић*, Београд 1970, 43.

THE TOMB OF METROPOLITAN MIHAIRO IN THE CATHEDRAL CHURCH IN BELGRADE

Nenad Makuljević

When in 1898 Mihailo Jovanović, the Metropolitan of the Serbian Church in the Kingdom of Serbia, after 43 years on the metropolitan throne died, he left traces of a rich life full of selfsacrificing work. Immediately after his death the Main Council of the Priest Association convened and decided that a monument should be raised in memory to the late Metropolitan.

The architect Milorad Ruvidić was entrusted with making the outline of the monument, N. Lukaček was engaged in stonemasonry, while Nastas Stefanović was charged with making the icon. The monument was uncovered and consecrated on August 21, 1902 according to the ceremonies ordered and consecrated on August 21, 1902 according to the ceremonies

ordered and confirmed by the Main Council headed by the Metropolitan Inokentij.

In making the plan of the monument, dedicated to the Metropolitan Mihailo, M. Ruvidić decided to make it in the most representative funerary from of medieval Catholic Europe, *enfeus*, this in accordance with trends of historicism in the European architecture of the 19th century. In view of the canons of Orthodox Church, instead of the portrait of the deceased, the icon of St Sava, the founder of Serb Orthodox Church, was placed on the monument.

The tombstone of the Metropolitan Mihailo widens the repertoire of forms of historicism in Serbian architecture and points to the necessity of a more systematical study of funerary entities in Serbia.